

ЕВГЕНИЙ КОНЧАКОВ

ВЪПРЕКИ ЗАКОНИТЕ НА

ВРЕМЕТО

Превод от руски: Милан Асадуров, 2007

chitanka.info

Авторът на тази книга е един от най-великите руски учени от втората половина на XX в. Син на двама големи руски поети, професионален историк, практикуващ археолог и ерудиран географ, с две докторски дисертации — по история и по география — с голямото си по обем и значимост творчество Лев Гумилев (1912–1992) практически създава нова наука — етнологията. Тя все още е толкова спорна и неразбрана (някои историци направо настърхват от нея!), че вместо научен предговор ви предлагам част от „Законите на времето“ — интервю на Евгений Кончаков, кореспондент на сп. „Литературное обозрение“, с Лев Гумилев, публикувано в бр. 3 от 1990 г.

Е. К.: Лев Николаевич, ако ви помоля с няколко думи да формулирате и оцените основното във вашата работа, бихте ли го направили или предпочитате друг да стори това?

Л. Г.: Питате ме дали се смятам за велик учен?

Е. К.: Да, макар и по-деликатно става дума за това?

Л. Г.: През целия си живот съм направил две неща. Първо, исках да запълня бялото петно между крайния Запад и далечния Изток и в края на краищата, струва ми се, успях, така че сега историята на целия (Евразийски) континент вече е представена повече или по-малко равномерно поне до XV в. А, второ, исках да разбера защо се случват историческите събития и защо народите се променят — едни възникват, други изчезват. И това също го сторих, като създадох теорията за етногенезиса. Сега (през есента на 1989 г.) ми издадоха две книги. Едната — в Москва, в издателство „Мисъл“ (Мысль), се нарича „Стара Рус и Великата степ“ (*Древняя Русь и Великая степь*), а втората — в Ленинград, в издателството на Ленинградския държавен университет, тя се казва „Етногенезисът и биосферата на Земята“ (*Этногенез и биосфера Земли*). И това е моят живот.

Е. К.: *А помните ли откъде ви е увлечението по историята?*

Л. Г.: Разбира се. От Бога.

Е. К.: *Значи някога изведенъж...*

Л. Г.: Да. Нямах още и шест години, когато започнах да се интересувам от нея. В началото баба ми четеше разни книжки, „Илиада“ например, после се научих сам да чета и се захванах с гимназиалните учебници по история, които между другото не бяха никаклошо написани.

Е. К.: *Баба ви, казвате. А родителите?*

Л. Г.: В детството си рядко общувах с родителите си, а образованието си получих от книгите.

Лев Николаевич Гумилев е роден на 1 октомври 1912 г. в Царско село. Баща му е руският поет Николай Степанович Гумилев (1886–1921), разстрелян след изфабрикувано обвинение в контрареволюционен заговор, а майка му е великата руска поетеса Анна Ахматова (Анна Андреевна Горенко, 1889–1966). Той е отгледан от баба си по бащина линия Анна Ивановна Гумилева (1855–1942), потомствена дворянка.

Когато попаднах в университета, а това беше през 1934 г., се оказа, че съм подготвен на равнището на най-добрите студенти от историческия факултет. От една страна, биеше на очи моят произход, а от друга — знанията ми. В онези времена това беше достатъчно. Взеха ми мерника и във втори курс ме изхвърлиха. Цяла зима се занимавах самостоятелно в библиотеката, четях книги и написах първата си статия. Тя се наричаше „Системата на феодалните степени у тюрките през VI–VIII в.“ и беше написана в традиционния стил. Сетне ректорът на университета Михаил Семёнович Лазуркин, който беше много добър човек, рече: „Няма да позволя да похабят живота на момчето“ и

ме възстанови. През 1938 г. и двамата ни арестуваха. Аз останах жив, а той загина в затвора. Върнах се в Ленинград, след като „излежах“ присъдата си в лагера и превзех Берлин.

От лагера Лев Гумильов се прехвърля в наказателния батальон на специалната ударна армия на Първи белоруски фронт и като редник участва в щурма на Берлин.

Посрещнаха ме като свой (бях в шинел с пагони) и ми разрешиха наведнъж да явя на изпитите за два курса. Всички ги заедно с аспирантурата, написах съответните доклади и тогава мене, раба божий, отново ме подгониха, защото по това време излезе постановлението на Жданов по повод стиховете на майка ми. Естествено, трябваше и аз да го отнеса — логично беше.

През 1948 г. е обнародвано прословутото постановление на Андрей Жданов, което заклеймява творчеството на големите руски писатели Анна Ахматова и Михаил Зощенко.

Е. К.: Някак легко говорите за всичко това?

Л. Г.: Изобщо смятам, че човек трябва да помни хубавото и да говори по начин, който по времето на Пушкин наричали „забавния руски маниер на изразяване“.

Е. К.: След реабилитацията ли започнахте да обмисляте теорията за етногенезиса?

Л. Г.: Не, за първи път тази мисъл ми хрумна през 1939 г. в затвора „Кръстовете“. Тогава бях в много тежко, не толкова морално, колкото физическо състояние. След съда и заточението ми на Беломорканал, където сякох дърва, пак ме върнаха в „Кръстовете“. Присъдата им се видя много мека и я отмениха. Канеха се да ме

разстрелят. В това време аз размишлявах за историята и ми мина през ума такава мисъл: защо Александър Македонски не е ограничил завоеванията си до крайбрежните области на Мала Азия, които си заслужавало да бъдат завладени (Иония например), а той навлязъл в Персия, в Средна Азия и даже в Индия? Имало ли някакъв смисъл от този поход. Не. Никакъв смисъл нямало нито за него, нито за войската му! Войниците му просто не искали да вървят на изток! Но нещо ги повлякло натам. И тогава се запитах: какъв е бил мотивът на това тяхно поведение? И тогава за първи път пред очите ми се разкри онова явление, което по-късно назовах пасионарност (от латинското *passio* — страст), т.е. мощният импулс, който тласка човека да придобие блага, които изобщо не са му нужни, като славата след смъртта по-конкретно. Защото Александър Македонски не можел да получи нищо повече от това, нито можел да се надява на нещо повече. Тогава разбрах, че съм направил откритие...

Ето на тази идея попаднах под наровете в „Кръстовете“. (Там през деня можеше да се лежи само под наровете, иначе трябваше да седя, а ми беше трудно, защото бях в много тежко състояние.) Та щом осъзнах тази идея, аз изскочих изпод нара и закрещях „Еврика!“, но като видях, че момчетата в килията ме гледат като луд, пак се пъхнах отдолу и взех да я обмислям по-обстойно. Оказа се, че това, което се е случило с Александър Македонски, по-късно станало с Гай Марий, с Корнелий Сула, същото било с конкистадорите и с нашите първооткриватели на нови земи (землепроходците). С други думи, разбрах, че съм направил голямо откритие. Но нямаше с кого да споделя това. Наистина веднъж, вече бях в Норилск, се опитах да подхвана такъв разговор с една доста интелигентната инженерна публика, но не ме разбраха.

E. K.: Как попаднахте в Норилск?

Л. Г.: Бях там на лагер и мога да ви разкажа за преживелиците си, но вече съм подготвил спомените си от онова време и вие можете просто да ги публикувате.

Спомените на Лев Гумильов, озаглавени „Норилск пред войната“ (Довоенный Норильск), са публикувани в същия бр. 3 на сп. „Литературное обозрение“, където е отпечатано и това интервю.

Е. К.: ... Всъщност колко години сте били по лагери и затвори?

Л. Г.: Ами чакайте да видим. Арестуваха ме общо шест пъти, но четири пъти успях да се измъкна, а два пъти ме осъдиха: първия път — на пет години, а после — на десет. Вярно е, че първите пет години станаха осем (от 1939 до 1945 г.), защото отначало не ме освобождаваха от Норилск, а после ме пуснаха, ама на фронта, където служих като прост войник без право на повишение, затова нямам не само ордени и медали, а даже и благодарност. След войната, както споменах, започна преследването на академично равнище. В съда прокурорът рече: „Вие сте опасен, защото сте грамотен и трябва да получите десетгодишна присъда!“ Всичко това продължи до Хрущов, до XX конгрес, после ме реабилитираха.

Е. К.: Как след всичко това да разбирам твърдението ви в една ваша беседа, че съдбата е била справедлива към вас?

Л. Г.: Вие употребявате понятието съдба, без да схващате неговата изначална същност. Съдбата е вероятност на състоянието. С други думи, протича процес, който не е строго програмиран, а вероятностен, при това вероятността зависи от такова голямо количество факти, та ние даже не можем всичките да ги отчетем, камо ли да ги управляваме. Затова и сега с ръка на сърцето повтарям, че съм доволен от своята съдба. Бях със своя народ и преживях всичко това, което нашият народ преживя, а когато тези безобразия свършиха с XX конгрес, можах да се върна вкъщи, да защитя дисертацията си и да заема онова място в обществото, което бих могъл да заема преди сто години без всичките тези тръпки. На кого да се сърдя?

Е. К.: Знам, че дисертацията, която защитавате, когато се връщате у дома, не е само една.

Л. Г.: Да, постъпих в историческия факултет на Ленинградския държавен университет през 1934 г. и пак там защитих дисертацията през 1961 г.

През последните три години след смъртта на Сталин разрешавали на затворниците в лагерите да получават книги и много не ги гонели, че пишат тайно. Така на 11 май 1956 г. Лев Гумильов напуска лагера в околностите на Караганда с два готови ръкописа — „Хунну“ (История народа Хунну, 1960) и „Древните тюрки“ (Древние тюрки, 1967) — първите две части от бъдещата „Степна трилогия“. „Древните тюрки“ първоначално се превръщат в докторската дисертация на Лев Гумильов по история, а в разгара на „затоплянето“ по времето на Хрущов са публикувани и в отделна книга.

Изобщо тогава всичко беше хубаво. Работех в Ермитажа. Шеф ми беше Михаил Иларионович Артамонов. Той ме беше назначил (в библиотеката) да замествам бременните и болните. Когато разбра това, академик Пиотровски, който го смени, ми каза: „Постарай се те почесто да забременяват и си осигури фронт за работа занапред.“ След защитата на дисертацията ректорът на университета ме взе в географския факултет. Към него тогава имаше научноизследователски институт, където станах научен сътрудник. Там кротувах известно време, гледах си работата, а после реших, че вече съм си извоювал положение в науката и мога да се изявя със собствена идея. Трябва да призная, че абсолютно всички познати ме предупреждаваха да не правя това. Но аз не ги послушах, защото по това време и моята лична пасионарност беше доста висока. Когато се захванах да пиша статията, в която се канех да изложа основите на моята теория, бързо схванах, че с историята и с географията съм наясно, ала не съм врят и кипял в биологията и още по-малко в молекулярната биология и генетиката. И тогава си намерих съавтор — Николай Владимирович Тимофеев-Ресовски. Запознаха ни, аз отидох при него в Обнинск и двамата написахме статията, но накрая той изведнъж би отбой.

Е. К.: Тоест, отказа да си сложи името под нея?

Л. Г.: Поиска да я преработим. Аз написах такава статия, каквато той искаше и я предложих за публикуване, но ми я върнаха, защото в края на краищата в нея не беше останало нищо оригинално. Тогава (по негова молба) му махнах името и напечатах статията в списание „Природа“. Там я приеха добре и дълго време след публикуването ѝ сътрудниците на редакцията продължаваха да се наричат помежду си пасионари и пасионарки.

Статията излиза под заглавието „Етногенезисът и етносферата“ („Этногенез и этносфера“) и предизвиква бурната реакция на ортодоксалните учени. Върху автора се изсипват всевъзможни идеологически обвинения.

Естествено имаше полемика, едни писаха възражения, други — опровержения, аз пък пишех „съпровождения“ и набрах такава инерция, че после три години не можах да спра. Пищех по две статии годишно и ги печатах във „Вестник на Ленинградския университет“. И тогава, най-сетне, схванах, че трябва да седна и да развия теорията се от началото до края. Но когато го направих, се оказа, че никой не желает да участва в обсъждането на тази работа. Всеки казваше: „Това не е по моята специалност“, което всъщност си беше светата истина, защото работата наистина се появи на границата между науките. Тогава направих ход с коня. Отидох при декана и му казах, че искам да защитя още една докторска дисертация, по география. Той ме попита: „А къде ти е дисертацията?“ Отвърнах му: „Ето я!“ Той се разсмя и махна с ръка: „Давай да видим какво ще стане!“ Нямах никаква практическа полза от цялата работа, както сигурно разбирате. Би могло да се каже, че със защитата на втората дисертация само начесах славолюбието си. И успях.

„Етногенезисът и биосферата на Земята“ е завършена през 1976 г., но никой не желает да я печата. Над Гумильов е

произнесена нова 10-годишна присъда, този път духовна. През 1979 г. Лев Гумильов успява да депозира работата си във Всеруския институт за научно-техническа информация (ВИНИТИ) във вид на три свитъка (поради големия си обем), където тя има необикновена съдба. През следващите 10 години дисертацията е копирана официално над две хиляди пъти, а от тези копия са направени десетки хиляди неофициални копия. В годината, когато го пенсионират (1986 г.) на Лев Гумильов му звънят от Централния комитет. На телефона е Анатолий Лукиянов, който го пита как живее. „Като Папанин“^[1], отвръща Гумильов. „В какъв смисъл?“, недоумява Лукиянов. „Ами седя и чакам, кога ще ме спасят.“ Събеседникът му се разсмива и обръчът около Гумильов се разхлабва. След две години списание „Знаме“ (в бр. 4 от 1988 г.) публикува неговата статия „Биографията на една научна теория или Автонекролог“ (Биография научной теории, или Автонекролог), където в достъпна форма са изложени основите на теорията за етногенезиса. По същото време в списание „Нева“ (в бр. 3 и 4 от 1988 г.) излиза статията „Апокрифен диалог“ (Апокрифический диалог), където ясно и подробно се развенчава митът, че Русия е била под татаро-монголско робство.

Е. К.: Втората ви дисертация после става основа на вашия „Автонекролог“, публикуван в списание „Знаме“?

Л. Г.: Да, така нарекох тази статия, защото в живота си имах много неприятности, не се чувствах добре и си мислех, че тази статия наистина ще стане мой некролог. (Тя разбира се е писана доста преди да бъде отпечатана.) Тогава не публикуваха мои статии, за книга и дума не можеше да става и аз реших да оставя поне нещичко за спомен и най-вече да разкажа за своето откритие. Че то какво излиза — постановката на проблема (какво е това етногенезис) за първи път е формулирана от Ибн Халдун още в XIV в., този опит е повторен през XVII в. от неаполитанеца Джанбатиста Вико и пак без никакъв

результат. Него и до ден-днешен го смятат за някакъв чудак. Теорията на еволюцията „изяла“ всичко. Лев Берг има такава книга „Теории за еволюцията“ (*Труды по теории эволюции*, 1977), където той излага всички съществуващи теории за еволюцията, като започва от Лукреций Кар, и предлага своята концепция за „номогенезиса“.

Е. К.: Заради тези несполуки ли вашият „Автонекролог“ е написан така, че, струва ми, се дори учениците биха го разбрали, макар предлаганата теория да е доста специална?

Л. Г.: Разбира се. Нима познавате още някой етнолог освен мен и моят аспирант? Освен нас двамата? Няма такива.

Аспирант и съратник на Лев Гумильов е Константин Павлович Иванов (1953–1992), който е злодейски убит пред дома си в Петербург само шест месеца след смъртта на своя учител.

Историкът не познава географията. Географът не знае историята. Никой от тях не е на ти даже с основите на генетиката. Затова единственият начин да изложа теорията на етногенезиса бе по начина, избран в „Автонекролога“. В противен случай половината от читателите просто нямаше да ме разберат.

Монографията „Етногенезисът и биосферата на Земята“, официално издадена през 1989 г., по която е направен този превод, практически не се отличава от текста в свитъците, депозирани във ВИНТИ през 1976 г. Това издание отдавна е библиографска рядкост. Но затова пък вече 15 години в Русия годишно излизат по пет-шест преиздания, повечето от които пиратски (и пълни с грешки!), а интересът към книгата не спада.

Моят интерес към Гумильов е от времето на „перестройката“. От тогава всячески се стремя да разпространявам идеите му. Направих го дори герой на

мой роман. Преди година-две запалих по Гумильов и капитан далечно плаване Кольо Дързев. Той бе толкова заинтригуван, че един ден дойде и рече: „Аз ще помогна финансово. Давай да издаваме на български този човек, та да го прочетат и младите, дето вече не знаят руски.“

Благодаря ти, приятелю, че имах възможност една година да се гмурна и отново да поживея в омайния и ерудиран свят на Лев Гумильов.

Превод и коментарии: Милан Асадуров

Цялото интервю, както и всичко за живота и творчеството на Лев Гумильов можете да намерите в интернет на адрес:
<http://gumilevica.kulichki.net>

[1] Иван Дмитриевич Папанин (1894–1986) — руски полярен изследовател, ръководител на експедиция до Северния полюс, която през 1937 г. изпада в беда и четирима полярници дрейфат 247 дни на един леден блок в очакване да бъдат спасени. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.